

ПРИНЦИПИ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9.018.4

Маракушин А.І., завідувач кафедри
фізичного виховання та спорту
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Фізичне виховання це навчальна дисципліна, яка формує загальні компетентності майбутнього фахівця економічного профілю. Для того щоб скласти її контент необхідно уявляти собі професіограму майбутньої трудової діяльності економіста. Важливою складовою професіограми є психограма діяльності.

Проблема психологічного вивчення діяльності має важливе, часом першорядне значення для визначення найбільш ефективних шляхів вирішення багатьох практичних задач. Вивчення, аналіз діяльності передбачають розгляд її як складного, багатомірного і багаторівневого явища, що динамічно розвивається. І в той же час, виходячи з конкретних практичних задач, проведення психологічного аналізу конкретної діяльності має певні специфічні особливості (з точки зору програми, цілей, методів, критеріїв і т.п.). Так, наприклад, для вирішення задач діагностики і прогнозування професійної придатності такий аналіз передбачає обґрунтування вимог до складу, рівня розвитку, структури здібностей і професійно важливих якостей особистості.

Однак, незважаючи на можливі розходження в змісті аналізу діяльності в зв'язку зі специфікою розв'язуваних практичних задач, до теперішнього часу в психології вироблена низка загальних підходів, принципових положень його проведення. "У різних підходах і концепціях, що базуються на них, як правило, беруться окремі аспекти (сторони) діяльності при абстрагуванні від інших. В одних концепціях на перший план виступають операційні аспекти, тобто діяльність описується як послідовність операцій (чи дій), що змінюють одна одну. В інших у главу кута ставиться вивчення мотиваційного аспекту діяльності, тобто вона розглядається в плані аналізу динаміки мотивів, що її направляють. У третій головним є аналіз регулюючих механізмів діяльності. Існують також концепції, які описують діяльність у

плані аналізу фізіологічних процесів, що її реалізують. Кожний із зазначених підходів має, звичайно, право на існування; кожний дає цінні наукові результати. Більш того, зазначені підходи не суперечать один одному і не виключають один одного. Однак потрібно завжди мати на увазі, що жоден з них не може вважатися універсальним". Так охарактеризував відомі підходи до аналізу діяльності Б.Ф. Ломов [1].

Для вивчення професійної діяльності, суб'єктно-об'єктних взаємодій використовується низка загально-психологічних концепцій діяльності. В одній з них, яку запропонував А.Н. Леонтьєв, діяльність розглядається з позицій макроструктури, представленої наступними одиницями: окремої (особливої) діяльністю, дією й операцією. Одиниці аналізу діяльності мають певний психологічний зміст, пов'язаний з інтимно-особистісним відношенням суб'єкта до реальних об'єктивно-предметних умов діяльності.

Вивчення психологічного рівня регуляції суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків у процесі трудової діяльності дозволяє використовувати суб'єктний підхід, що розроблений Є.А. Климовим [2], який розглядає працю як функціональну психічну систему, центральною ланкою якої є особистість. Даний підхід спрямований на пізнання психологічної суті праці людини як індивіда, який здійснює конкретну соціально значиму й економічно нормовану діяльність. Концепція суб'єктного підходу забезпечує пізнання сугубо індивідуальних процесів психіки, що актуалізуються людиною в трудовій діяльності, а також особливостей формування тих когнітивних, особистісних, емоційно-вольових регуляторів, що забезпечують адекватну реалізацію суб'єкта в діяльності. Одним з найбільш продуктивних підходів психологічного аналізу діяльності є її вивчення з позицій аналізу компонентів психологічної системи діяльності, розглянутих у роботах Б.Ф.Ломова, О.А. Конопкіна, В.Д. Шадрикова [1,3,5].

Психічні процеси, їх особливості, найбільш значимо і безпосередньо впливають на зміст і результати діяльності. Саме тому вони повинні розглядатися як активні регулятори діяльності, її операційні засоби. Однак, розуміння ролі психічних процесів у забезпеченні регуляторної функції визначає необхідність розуміння, розкриття особливостей взаємозв'язку кожного з них з іншими процесами, установлення закономірностей їх

організації й інтеграції при цьому. Практичне вивчення діяльності обумовлює важливість дослідження не тільки відносно більш простих, аналітично виділених процесів, але і більш складних, комплексних процесів її реалізації, а саме цілеутворення, прогнозування, прийняття рішення, антиципації, екстраполяції, самоконтролю, планування та ін. На жаль, переліченим процесам як якісно специфічному класу ще не приділено відповідної уваги і вони недостатньо вивчені. Особливо велика роль дослідження цих процесів, на наш погляд, у зв'язку з визначальним їх значенням для вивчення проблеми формування і розвитку здібностей, оцінки і прогнозування професійної придатності.

Перспективність і своєрідність проблеми інтегральних психічних процесів, їхнього вивчення як психологічних феноменів і визначення особливостей їхнього використання в процедурі аналізу діяльності досліджені в ряді праць. В експериментальних дослідженнях В.А. Карпов [4] обґрунтував деякі характеристики інтегральних процесів, а саме їхню якісну розмаїтість (у тому числі за складністю), відповідність кожного процесу функції по забезпеченню діяльності. Системоутворюючим фактором цих процесів виступає конкретний внесок у діяльність кожної конкретної функції, вони забезпечують синтез психічної регуляції діяльності. Використання уявлень про інтегральні психічні процеси сприяє розвитку теорії і практиці психологічного аналізу діяльності в напрямку вивчення її психологічного змісту, особливостей реалізації кожної функції (інтегративного процесу психіки), набуття нею властивості оперативності і т.д.

Психологічний аналіз трудової діяльності в зв'язку з проблемою професійної придатності розглядається як засіб, інструмент обґрунтування вимог до особистості, до її здібностей і професійно важливим якостям, ступінь відповідності яких конкретним вимогам і визначає рівень придатності суб'єкта.

Здібності людини, її професійно важливі якості і функції формуються в праці, причому можливості їх розвитку обмежені як особливостями самого процесу розвитку, так і часовими лімітами. Причинами такого положення є перешкоди, обмеження, пов'язані з індивідуальними психологічними особливостями людини, з недостатньою розробкою теорії і практики

професійної підготовки, досить динамічним характером багатьох видів діяльності (періодичною зміною змісту, засобів, умов) і, нарешті, відсутністю обліку індивідуальних особливостей у процесі навчання і самої діяльності.

Перша група факторів пов'язана з обмеженням можливостей і вираженими індивідуальними відмінностями пізнавальних, психомоторних, емоційно-вольових характеристик людини, які необхідні практично для будь-яких видів діяльності.

Друга група факторів відображає високий рівень відповідальності, складності, небезпеки виконання трудових задач у ряді професій і можливість виникнення в зв'язку з цим особливих психічних станів (напруженість, стрес, стомлення, психічна демобілізація та ін.), що порушують психосоматичний статус і працездатність людини, знижують ефективність і надійність його діяльності.

Третя група факторів пов'язана з особливостями психічних властивостей - темпераментом; характером, професійною мотивацією, що визначають стійкість, темп, рухливість психічної активності людини, її комунікативні можливості, спрямованість й інтенсивність спонукань і прагнень у діяльності, індивідуальні особливості перелічених рис особистості можуть не відповідати конкретним професійним вимогам.

Четверта група обмежень визначається, періодичною зміною характеру трудової діяльності і структури професійних вимог, також можливою професійною переорієнтацією і перепідготовкою, що супроводжується, як правило, порушенням балансу індивідуальних психологічних можливостей і професійних вимог до суб'єкта.

Таким чином, у силу тих чи інших причин виникає питання про оцінку психологічних особливостей конкретної людини, яка бажає присвятити себе деякій професії, і про прогнозування успішності оволодіння цією професією і наступної практичної діяльності.

При обґрунтуванні професійних вимог до майбутніх фахівців варто враховувати, що існують вимоги до практичних психологічних якостей, які не компенсуються, не піддаються розвитку, компенсації в конкретних умовах підготовки (і за тривалістю, за змістом засобів - додаткові заняття, тренажі і т.п.); До таких якостей відносяться особливості темпераменту, деякі риси

характеру, емоційна нестійкість і т.д. З іншого боку, є вимоги, що незначно обмежують індивідуальні особливості, деякі з них легко компенсуються, розвиваються відповідними зусиллями того, хто навчається, і спеціальними тренуваннями. Це такий рівень вимог, що допускає незначно виражену напруженість, яка легко в наступному переборюється, деякі порушення координації рухів, які можна розвинути, наявність недостатньо сприятливих рис характеру, які можна компенсувати і т.д.

Таким чином, у результаті, психологічного аналізу діяльності мають бути визначені основні вимоги до психологічних особливостей майбутнього фахівця:

- виявлені професійно важливі психічні процеси (здібності), властивості і стани, що сприяють більш успішному і швидкому оволодінню професією;
- визначена динаміка їхнього формування;
- виявлені психологічні якості, які піддаються розвитку, цілеспрямованому формуванню в процесі підготовки, а також стійкі якості, які мало змінюються в процесі життя;
- установлені психологічні якості, що можуть негативно, впливати на процес підготовки й успішність наступної професійної діяльності.

На основі результатів психологічного аналізу конкретної трудової діяльності - професійних вимог - визначається, розробляється комплекс методичних прийомів вивчення психологічних особливостей особистості майбутніх фахівців.

Література:

- 1.Б.Ф. Ломов. Инженерная психология в военном деле. – М.: Воениздат, 1983. – 224 с.
- 2.Е.А. Климов. Психология профессионального самоопределения. – М.: Академия, 2004. -304 с.
3. Шадриков В.Д. Способности человека. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО – ДЭК», 1997. – 288 с.

4.А.В. Карпов. Психология менеджмента. – М.: 2005. – 584 с.

5.Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека. Вопросы психологии №1. – М., 1995

Опубліковано в авторській редакції